

KAZAK TÜRKÇESİNDE OLASILIK KIPLİĞİ İŞARETLEYİCİLERİ*

Speculative Modality Markers in Kazakh

Ferhat KARABULUT** - Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ***

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 153-170

Öz: Bir önermedeki gerçeklik karşısında konuşurun tutumunu gösteren kiplik kategorisinin farklı yaklaşımlarla ele alınması kipliğin tanımlama ve tasnif sorununu ortaya çıkarmış ve onu dilbiliminin tartışmalı kavramlarından biri haline getirmiştir. Palmer (2001)'in kiplik sınıflandırmasına göre kiplik ifadeler önerme ve eylem tabanlı olmak üzere temelde iki gruba ayrılmaktadır.

Olasılık kipliği, önerme kipliği kapsamında değerlendirilen bilgi kipliğinin bir alt kategorisidir. Konuşurun güven ve bilgi eksikliğinden dolayı önermedeki gerçeklik değeri ile ilgili belirsiz ve tahmine dayalı yorum ve tutumlarını işaretleyen olasılık kipliği Kazak Türkçesinde morfolojik, morfo-sentaktik, sözlüksel ve morfo-sentaktik-semantic olmak üzere çeşitli türde kiplik işaretleyicileri tarafından kodlanmaktadır.

Bu çalışmada, Palmer (2001)'in tipolojik sınıflandırması esas alınarak Kazak Türkçesinde olasılık kipliği ve işaretleyicileri analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, kiplik, olasılık kipliği, olasılık işaretleyicileri, bilgi kipliği

Abstract: The handling of modality, which shows the attitude of the speaker concerning value of reality on a proposition, with different approaches, raised the problem of the definition and classification of modality and made it one of the controversial concepts of linguistics. According to Palmer (2001)'s classification, modality expressions are basically divided into two groups as propositional and event modality

The speculative modality, which constitutes the focus of our study, is a subcategory of the epistemic modality evaluated within the scope of the propositional modality. The speculative modality, which marks the uncertain and predictive interpretations and attitudes of the speaker about the proposition due to lack of knowledge and belief is coded in Kazakh Turkish by various kinds of modality markers, such as morphological, morpho-syntactic, lexical and morpho-syntactic-semantic markers.

In this study, based on the typological classification of Palmer (2001), speculative modality and its markers in Kazakh Turkish were studied.

Keywords: Kazakh, modality, speculative modality, speculative markers, epistemic modality

* Bu çalışma Elanur Kazanlar Ürkmez'in "Kazak Türkçesinde Kiplik: Morfo-Sentaktik Semantic Bir Analiz (2019)" adlı doktora tezinden hareketle üretilmiştir.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Manisa/TÜRKİYE. ferhatkarabulut@yahoo.com, Orcid: 0000-0001-5039-9580

*** Dr., Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Manisa/TÜRKİYE. urkmezelanur@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2455-6404, Gönderim Tarihi: 04.06.2020 / Kabul Tarihi: 15.08.2020.

Kiplik metin üreticisinin bir önermedeki gerçekliğe yönelik bilgisel tutumlarını, bir eylemin tamamlanmasına yönelik yönlendirici tutumlarını ve bilgiyi aktarma biçimlerini ifade eden kategoridir. Araştırmacılar arasında kiplik kategorisinin kapsamına dair bir oy birliği bulunmamasına rağmen, geleneksel olarak, bilgi kipliği kiplik sınıflandırmalarının bir çoğunda yer almıştır (Lyons 1977, Coates 1983, Palmer 1986, 2001, Bybee 1994, Bybee-Fleischman 1995, Auwera-Plungian 1998, Nuyts 2001, Nordström 2010,). Bilgi kipliği önermenin gerçeklik değerine yönelik konuşurun bakış açısını, yargılarını, düşüncelerini dile getirdiği tutumları kodlamaktadır. Bilgisel ifadeler kesin yargılardan belirsiz yargılara kadar uzanan anlam alanlarını kapsamaktadır. Bu çalışmada Kazak Türkçesindeki olasılık kipliği işaretleyicilerinin Palmer (2001)'ın kiplik modeli esasına göre incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Kiplik

Kiplik dilbiliminin tartışmalı kavramlarından biridir. Araştırmacıların benimsediği farklı yaklaşımlar ve ölçütler nedeniyle tanımlama ve sınıflandırma çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. 19. yüzyıla kadar mantık ve felsefe bilim dalları çerçevesinde ele alınan kiplik, 19. yüzyıldan sonra dilbilgisi, 20. yüzyıldan sonra dilbilimi sahaslarında da incelenmeye başlamıştır. Her bir disiplinde kipliğin tanımı ve kapsamı farklı şekillerde sunulduğu görülmektedir.

Kiplik kavramı ilk olarak felsefeciler tarafından ele alınmıştır, dolayısıyla felsefe ve mantık kipliğin doğduğu alan olmuştur. Mantığın bir alt dalı olan modal mantık ise günümüz kiplik incelemelerinin ve sınıflandırmalarının temelini oluşturmuştur (Kerimoğlu 2018: 9). Modal mantığa göre kiplik olasılık ve zorunluluk kavramları temelinde olası ve zorunlu önermelerde işaretlenmektedir. Dilbilgisi sahasındaki kiplik çalışmalarında ise kiplik biçimsel yönden ele alınmaktadır. Çünkü kiplik anlamsal olduğu kadar aynı zamanda dilbilgisel bir ulamdır (Nordström 2010: 16). Kiplik, dilbilgisel işaretleyiciler vasıtasıyla gerçek olması gerekmeyen durumlar üzerinden yola çıkarak konuşura bir şey hakkında konuşması için olanak tanıyan bir kategoridir (Portner 2009: 1). Kipliğin dilbilgisel bir kategori olduğunu savunan araştırmacılar daha çok kiplik işaretleyicileri veya kipliğin kip-zaman-görünüş kategorileriyle ilişkisi üzerinde durmaktadırlar. Dilbilimi sahasındaki kiplik çalışmalarında kavram anlam bilimsel ve edim bilimsel bir kavram olarak ele alınmıştır. Anlam bilimsel odaklı çalışmalarda Narrog (2009: 8) kipliğin genelde 3 farklı şekilde tanımlandığına işaret eder:

- i) Konuşurun tutumunun esas alındığı kiplik tanımları: Bu tür tanımlarda kiplik, bir önerme karşısında konuşurun tutumunun, bakış açısının yani öznelliğinin işaretlendiği bir kavram olarak açıklanır (Lyons 1968, 1977; Palmer 1986, 2001; Givón 1994; Bybee vd. 1994).
- ii) Modal mantığın temelini oluşturan olasılık ve zorunluluk ifadelerini esas alan kiplik tanımları: Bu tür tanımlarda kiplik “olasılık ve zorunluluk ifadelerine sahip dilsel anlam kategorisi” (von Stechow 2006: 1) olarak açıklanır. Kiplik önermenin gerçeklik değerine ilişkin olası ve zorunlu bilgiyi işaretlemektedir.
- iii) Gerçeklik-gerçek dışılık veya olgusal kavramlarının ayrımlarına dayanan kiplik tanımları: Bu tür tanımlarda kiplik önermelerin bir noktada veya zaman

aralığında gerçek veya mevcut olup olmadığını ifade eder. Gerçeklik-gerçek dışılık kavramları için araştırmacılar içerik bakımından aralarında ciddi farklılıklar bulunmayan *factuality* “olgusalılık” (Lyons, 1977), *factuality* “doğruluk” (Palmer, 1986), *actuality* “gerçeklik” (Chung & Timberlake, 1985; Papafragou, 2000), *realis-irrealis* “gerçeklik-gerçekdışılık” (Palmer, 2001), *validity* “geçerlilik” (Kiefer, 1987, 1997; Dietrich, 1992) gibi terimleri kullanmışlardır (Narrog 2009: 8).

Edimbilimsel yaklaşımla yapılan kiplik çalışmalarında kipliğin en iyi şekilde tanımlanmasının pragmatik bakış açısıyla olabileceği savunulmuştur (Dietrich 1992, Frawley 1992, Kiefer 1997, Papafrago 2000). Edim bilim semantiğin dışarıda bıraktığı bağlama bağlı anlamları ve anlamsal çıkarımları inceleyen bir sahadır (Aslan Demir 2008: 25). Bu sahada yapılan çalışmalarda kiplik ifadeler bağlam vasıtasıyla en net şekilde ayrıştırılabilir. *Bağlam* (context) dilsel bir ögenin kelime, kelime grubu, cümle, paragraf, metin gibi kendisinden daha büyük bir anlam bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesini sağlayan ve parça-bütün ilişkisi üzerine kurulan dilbilimsel veridir (Yaman-Akkaya 2012: 2602). Bir başka deyişle, ifadenin anlaşılmasını ve yorumunu etkileyen dil içi ve dil dışı unsurların bütünüdür (Aslan Demir 2008: 191). Kiplik işaretleyicilerin birden fazla işleve sahip olması çoklu okumalara ve anlam bulanıklığına sebebiyet vermektedir. Bir önermenin görünen anlamı dışında derinde var olan anlamının bilinmesi, parça bütün ilişkisinin kurulması, kısaca bağlamın bilinmesi kiplik yorumlamalarının en doğru şekilde yapılmasına olanak tanımaktadır.

Yukarıda kısaca değinmiş olduğumuz yaklaşım türleri neticesinde farklı tanımlama ve sınıflandırma çalışmalarının meydana gelmiş olduğunu belirtmiştik. Bu çalışmada benimsenen kiplik modeli, kiplik çalışmalarında en önemli isimlerden biri olarak kabul edilen F. Palmer (2001)’a aittir. Palmer konuşurun tutumunu esas alan bir kiplik tanımlaması yaparak kipliği önerme ve eylem tabanlı olmak üzere iki temel gruba ayırmıştır. Konuşurun önermenin gerçeklik durumuna yönelik tutumlarını kodlayan önerme kipliği Palmer (2001) tarafından bilgi kipliği ve kanıt kipliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gerçekleşmemiş, gerçekleşmesi muhtemel olan olayları içeren eylem kipliği ise konuşurun yönlendirici ve isteğe bağlı tutumlarının içsel ve dışsal nitelikte olmasına göre yükümlülük kipliği ve istek kipliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

2. Bilgi Kipliği ve Olasılık

Bilgi kipliği bir önermenin gerçeklik değerinin konuşur tarafından değerlendirilmesini kodlamaktadır. Konuşur önermenin doğru veya yanlış, ya da onun doğru olduğu/olması kesin/muhtemel/zayıf ihtimal vs. olmasıyla ilgili yargı ve tutumlarını sunmaktadır (Rentsch 2013: 154). Bu yargılar mutlak kesinlikten belirsizliğe doğru değişim göstermektedir. Dolayısıyla kesinlik, belirsizlik, kuvvetli olasılık, zayıf olasılık, tahmin, çıkarım, varsayım, gereklilik, şüphe gibi konuşurun duygu, inanç ve düşüncelerini yansıtan anlam alanlarını kapsamaktadır (Lyons 1977, Kratzer 1981, Coates 1983, Sweetser 1990, Frawley 1992, Bybee & Fleischman 1995, Palmer 2001).

Givón bilgi kipliğinin temelinde yatan kavramların *gerçeklik-gerçek dışılık* olduğunu savunur. Ona göre gerçeklik ifadelerinde önermenin doğru olduğu kuvvetle iddia edilir. Konuşur inandıklarını savunmak için kanıtlar sunar. Gerçek dışılıkta önermenin olası veya belirsiz ya da gerekli, arzu edilen veya istenmeyen olarak doğru zayıf bir şekilde ifade edilir (1994: 268). Gerçeklik-gerçek dışılık kavramları gerçek dünya ve olası dünyalar ayırımını ortaya çıkarır. Decklerck'e göre bilgi kipliği kipsel dünya ile gerçek dünya arasında bir uyumluluk derecesi söz konusu olduğunda ortaya çıkar (2011: 33). Kipsel dünya *olası dünyalar* olarak nitelendirilebileceğimiz konuşurun gerçek dünyaya alternatif olarak oluşturduğu yorumlamalar dünyasını temsil etmektedir. Örneğin *Ali bu saate kadar çoktan gelmiş olmalı* önermesinde konuşur bir tahminde bulunarak Ali'nin gelmiş olması durumuyla ilgili bir olası dünya tasarlamış olur. Konuşura göre bu önermede Ali'nin gelmiş olma durumunun gerçek dünyada *muhtemelen* gerçekleştiği ifade edilir. Daha net ifade etmek gerekirse konuşurun ürettiği bu tarz önermeler olası bir dünyada gerçekleşmiş olur. "Ali akşam bize gelebilir" önermesinde *Ali gelebilir* ve *Ali gelmeyebilir* şeklinde iki olası dünya vardır. Ali gelirse veya gelmezse bu durum olası dünyada gerçekleşmiş kabul edilir. Kısacası konuşurun durumun gerçekleştiği gerçek olmayan olası dünyası ile gerçek dünya örtüştüğünde bilgisel bir anlam ortaya çıkmaktadır. Bilgi kipliğinin açıkça gerçeğin ifadesiyle ilgili olduğunu düşünen Frawley, gerçeğin de konuşura göre göreceli olduğunu savunur ve bu kiplik türündeki ifadelerin konuşurun bilgilerinin gerçekliğine olan güvenine göre ayrıştığını kabul eder (1992: 407).

Az önce de bahsettiğimiz gibi bilgi kipliği, tipik olarak kesinliğin derecelerini gösteren bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bybee ve Fleischman bilgi kipliğinin anlam derecelerini içeren bir ölçek önermektedir: 1) *Önermenin doğru olabileceği hakkında konuşur tarafında en düşük bağlılığı gösteren olasılık ifadeleri*; 2) *Konuşur tarafında daha fazla bir bağlılığı işaret eden olasılık ifadeleri*; 3) *Konuşurun önermenin doğru olduğunu ileri sürmek için nedenleri bulunduğunu kuvvetle ima eden, kesin olarak ifade edilen ifadeler* (1995, Wårnsby 2006: 15-16'dan). Holmes (1982) belirlenmiş üç somut nokta (kesin, olası, mümkün) ile kesinlik veya ihtimalin soyut bir ölçeğini sunar. Høye (1997) ise kesinlik, olasılık ve olabilirlik bilgisel alanlarını benimsemiştir. Rubin *vd.* bilgisel tabanlı sundukları ölçeklerinde Høye ve Holmes modellerini genişletmiştir. Kesinliğin dereceleri *mutlak kesinlik* (belirgin açık tartışılmaz bir inanç veya güvence olarak tanımlanır), *yüksek kesinlik* (yüksek olasılık veya güvenilir bilgi), *orta kesinlik* (ortalama ihtimal veya mantıksal şans tahmini), *düşük kesinlik* (uzak olasılık), *belirsizlik* (tereddüt veya açıklık veya bilgi eksikliği belirtilmiş olarak tanımlanır) şeklinde tasarlanmıştır (2004, 2005, Rubin 2010: 535-536'dan).

Boye, bilgi kipliğinin farklı dereceleri için 3 temel değer tasarlamıştır: Skalanın en son noktasını kapsayan en güçlü değer *full support*; Horn (2001)'un *0 değeri* olarak tanımladığı noktayı kapsayan *neutral support* ve full support ile neutral support noktalarının kapsadığı bölgeler arasında kalan *partial support*. Full support, en yüksek kesinliktir. Neutral support, Bybee *vd.* (1994)'nin *olasılık (possibility)* ve Nuyts (2001)'un *belirsizlik (agnostic)* kavramı ile eşdeğerdir. Partial support ise *olabilirlik (probability)* ve bazı durumlarda *kesin-dışılık (uncertainty)* anlamlarını kapsamaktadır (2012: 21-24).

Bilgi kipliğini kesinlik derecelerine göre gruplayanlar dışında bir de Palmer gibi konuşurun tutumunun kaynağına göre alt kategoriye ayıranlar da olmuştur. Palmer'a göre bilgi kipliği olasılık (speculative), çıkarım (deductive), varsayım (assumption) kiplik anlam alanlarını kapsamaktadır (2001: 24).

a. *Ali eve gitmiş olabilir.*

b. *Ali eve gitmiş olmalı.*

c. *Ali eve gitmiş olacak.*

Palmer bilgi kipliğini, konuşurun önermenin gerçeklik değeri karşısındaki belirsizlik ifadelerini, gözlemlenebilir kanıtlardan yola çıkarak yaptığı çıkarım ifadelerini ve genel bilinenenden yola çıkarak yaptığı çıkarım ifadelerini işaretleyen bir kiplik türü olarak tanımlamıştır (2001: 24). Bu ifadeleri sırasıyla *olasılık* (speculative), *çıkartım* (deductive), *varsayım* (assumptive) olmak üzere sınıflandırmıştır. (a)'da konuşur Ali'nin eve gidip gitmediği konusunda emin değildir. Konuşur bilgi eksikliğinden dolayı düşüncesini (a)'daki gibi ifade etmiştir. (b)'de konuşur belirli kanıtlara dayanarak çıkarımda bulunmuştur. (c) ise bir varsayım ifadesidir. Konuşur Ali hakkında genel bildiklerinden yola çıkarak, doğru olduğunu düşündüğü yargıyı dile getirmiştir.

Olasılık “doğrulanmış veya kararsız”, yahut “yanlış olduğu bilinmeyen” ifadeleri kapsamaktadır (von Wright 1951: 32). Diğer bir deyişle, konuşur tarafından neyin doğru veya yanlış olduğu bilinmez. Konuşur, önermenin olgusalılığına yönelik tahminde bulunur, ihtimal gördüğü, olası kabul ettiği bilgilere atıfta bulunur. Dolayısıyla bu tür ifadeler belirsiz bir nitelik taşımaktadır. Konuşurun güven derecelerinin veya kesinlik derecelerinin bilgi kipliğini temellendirdiğine değinmiştik. Belirsizlik ifadeleri de konuşurun önermenin gerçekliğine dair bilgisine olan güven duygusu çerçevesinde derecelenmiştir. Kimi kiplik araştırmacıları kesinlikten kesin dışılığa kadar bir skala oluşturmuşlardır. Çünkü gerçekleşmemiş olayları da kapsayan olasılık kipliğinde konuşurun yorumlarını bilgi ve güven olarak aynı dereceyle bildirmedikleri görülmektedir (Kerimoğlu 2018: 40). Her önermenin gerçekleşme ihtimalinin aynı olmadığını ve önermede bulunan işaretleyicilerin anlamı etkilediğini belirten Seçkin (2016) olasılığın kesinlik dereceleri yönünden 3 başlıkta incelendiğini belirtir: *Muhtemellik, mümkünlük, kesinlik*.

Muhtemellik gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmeme olasılığı eşit olan ifadeleri kapsamaktadır. Konuşurun önermeye ait bilgileri kesin değildir ve sunulan bilgiye duyulan güven derecesi düşük olduğundan konuşur, herhangi bir dayanaktan yola çıkarak çıkarım yapmaz. Sadece ihtimal dahilinde olan durumları dile getirir. *Mümkünlük* konuşurun tahminde bulunduğu ifadelerdir. Bilgisi kesin olmayan konuşur olasılık kipliğinden yararlanmak üzere yorumlarını yaparken iki olası dünya oluşturur. Olası durumların gerçekleşme/gerçekleşmeme durumları belirsiz veya birinin gerçekleşmesi daha kuvvetli olabilir. Bu durumda konuşur fiziki şartlar ve daha önce yaşadığı olaylar gibi olasılığı kuvvetlendirebilecek bilgilerden yararlanarak tahminde bulunur. *Kesinlik* başlığı altında da önermede yer alan olasılıklardan birinin, gerçekleşme ihtimalinin çok yüksek, hatta kesin olduğu ifadeler değerlendirilir (Seçkin, 2016: 224-226).

3. Kazak Türkçesinde Olasılık Kipliği İşaretleyicileri

3.1. Morfolojik İşaretleyiciler

3.1.1. -Ar

Kazak Türkçesinde olasılığı işaretleyen tek morfolojik işaretleyici olan *-Ar* Kazak Türkçesi gramer çalışmalarında *boljalı keler şaq* “tahmin bildiren gelecek zaman” eki olarak gösterilmektedir (Isqaqov 1974, 1991; QG 2002; Jubanov 2010; Sayrambayev 2014; Mamanov 2014). Gelecek zamanın bu türü henüz gerçekleşmemiş, gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi konusunda kesinliği olmayan ifadeleri işaretlemektedir.

(1) *Türkistanğa sonan soñ bararmın, Kökşetawğa da bararmın.* “Türkistan’a ondan sonra gidebilirim, Kökşetav’a da gidebilirim.” (QXA, 375)

(2) *Sizdi esen-saw, tap osı qalpiñızda, öz otanıñız Angliyada tağı körermin degen senimim mol.* “Sizi sağlıklı, tam da bu halinizde, vatanımız İngiltere’de görme ihtimaline dair inancım çok.” (OBJK, 353)

(1) numaralı önermede konuşurun eylemin gerçekleşmesi konusunda kararsızlığından dolayı iki olası dünya seçeneği ortaya çıkmıştır: Eylemi gerçekleştirmek veya gerçekleştirmemek. Konuşurun Kökşetav’a gidecek olması ilk seçenektir. Kökşetav’a gitmeyip Türkistan’a gidecek olması da ikinci seçenektir. Konuşurun tutumu bilgi eksikliğinden veya yanlış yorumlamadan çok uzak olup, tamamen kendisinin gelecekteki planları hakkında kararsız ve belirsizlik içinde oluşu ile ilgilidir. Olasılık değeri her cümlede aynı oranda değildir. Konuşurun bilgisine olan güveninden, inancından veya hislerinden kuvvetle yaptığı yorumlamalarda olasılık daha şiddetli hissedilir. (2) numaralı önerme konuşurun inancına dayalı olarak üretildiğinden buradaki olasılığın şiddeti fazladır. Olasılık kipliğinin de gelecek zaman atfına sahip olduğu unutulmamalıdır. Çünkü olası olay ve durumlar henüz gerçekleşmemiş gerçekdışı ifadeleri meydana getirirler. (1) ve (2) numaralı önermeler olasılık anlamı bildirmektedir. Bu durumda *-Ar* biçim biriminin Kazak Türkçesinde tek bir okumaya sahip, yalnız olasılık anlamı bildiren tek işlevli bir ek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2. Morfo-Sentaktik İşaretleyiciler

3.2.1. -A Al-

Kazak Türkçesinde olasılık kipliğinin en bilinen ve öne çıkan işaretleyicisi *-A al-* analitik yapısıdır. Yapı aynı zamanda Kazak Türkçesinde yeterlilik ve izin kiplik türlerini de işaretlemektedir.

(3) *Biz osı aldımızdağı uykende teatrğa barıp kafede tamaq işe alamız.* “Biz önümüzdeki hafta tiyatroya gidip, kafede yemek yiyebiliriz.” (Muldagaliyyeva-Okuşeva 2015: 279)

(3) numaralı önermede konuşur gelecekteki planlarından bahseder. Planları gelecekte gerçekleştirme niyeti *aldımızdağı uykende* “önümüzdeki hafta” zaman zarfıyla işaretlenmiştir. Olasılık ise *-A al-* ile sağlanmıştır. Henüz tasarı halinde olan bu planlar değişebilir. Gerçekdışı olan gelecek zaman kavramı ancak olası dünyalardan biri gerçekleştiğinde olgusal ifadelerle dönüşür.

3.2.2. -GAn bolar

-*GAn bolar* analitik yapısındaki -*GAn* ise önermeye dolaylılık, *bolar* ise olasılık anlamı vermektedir. Dolaylılık kısaca konuşurun tanık olmadığı bilgileri aktarması şeklinde tanımlanabilir. -*GAn bolar*'ın işaretli olduğu önermelerde konuşur tanık olmadığı bir bilginin doğruluğundan emin olmadığı gibi onu dile getirirken de açıkça şüphelerini ifade eder.

(4) *Qazir bir jerde men siyaqtı közderi bozarıp otırğan bolar.* “Şimdi bir yerde benim gibi gözleri kızarmış bir şekilde oturmuş olabilir.” (AS, 23)

(5) *Seniñ munda ekeniñdi bilmegen bolar, bilse keler edi.* “Galiba senin burada olduğunu bilmiyor, yoksa gelirdi.” (Mamanov 2014: 282)

(4) ve (5) numaralı önermeleri incelediğimizde geçmiş zamana atıf yapılmadığını görmekteyiz. (4)'te -*mİş olabilir* işaretleyicisiyle yapılan çeviri bir geçmiş zamandan ziyade çıkarımı göstermektedir. Burada konuşur bilgi kaynağının güvenilir olmamasından dolayı -*mİş*'i kullanmıştır. (5)'te ise -*mİş*'li çeviri yerine en uygun olarak *galiba* işaretleyicisi kullanılmış ve konuşur bir başkasının eylemi hakkında tahmin yürütmüştür.

3.2.3. -AtIn bolar

-*AtIn/-ytIn* biçimbirimi tıpkı -*GAn bolar* gibi geçmiş zaman işaretleyicisidir. Olasılık anlamı kazandıran *bolar* ile birleşmesi sonucunda, geçmiş zaman bildirimini kaybeder ve konuşurun geleceğe dair tahminlerini ifade eder.

(6) *Äldebir qawip töngende qiyadağı qıran ğana osılay şañq ete tüsetin bolar dep oyladım da, tez basımdı köterip aldım.* “Herhangi bir tehlike anında sadece yamaçtaki şahinin bu şekilde bağırabileceğini düşündüm ve derhal başımı kaldırdım.” (Tursınova-Rıskeldiyeva 2012: 87)

(7) *Jaz biyul erte şığatın bolar.* “Herhalde bu yıl yaz erken gelecek.” (KTTTS, 626)

(6) ve (7) numaralı önermelerde konuşurun önerme hakkındaki olası yargıları -*AtIn/-ytIn bolar* ile ifade edilmiştir.

3.2.4. +GA uqsaydı

uqs- “andırmak, benzemek” (KTTTS, 584) fiilinden türetilen bir sözcüktür. +*GA uqsaydı* analitik yapısının Türkiye Türkçesindeki karşılığı “+A benziyor, görünüşe göre...+A benziyor” şeklindedir. Konuşur mevcut duruma bakar ve *görünüşe göre* açıklamasıyla yorumunu dil getirir.

(8) *İşinde bir quwatı barğa uqsaydı.* “İçinde kuvveti var gibi.” (Biray 2009: 347)

(9) *Lavrov: Key sözderge qarasañ “qırğiy- qabaq soğıs” ayaqtalmağanğa uqsaydı.* “Lavrov: Bazı söylemlere bakıldığında “soğuk savaş” bitmemiş benziyor.¹

(8) numaralı önermede benzetme aracılığıyla konuşur tahminde bulunur. (9) numaralı önermede Lavrov içinde buldukları mevcut durumu gözden geçirir, önceki bilgileri ile gözlemlendiği bilgileri ilişkilendirerek soğuk savaşın bitmemiş olabileceğine dair bir yorumda bulunur. Burada kesinlikten ziyade konuşurun eylemin gerçeklik ihtimali ile ilgili öznel yorumu ön plandadır.

1 <https://www.azattyq.org/a/28317214.html>, 28.03.2018

3.2.5. -GAN körinedi; -AtIn/-ytIn körinedi

Kiplik işaretleyicisi olarak *körinedi* sözcüğü *-GAN*;*-AtIn*/*-ytIn* ekleri ile kullanılmaktadır. Konuşurun başka kaynaktan aldığı bilgileri aktarması durumunda dolaylılığın işaretlenmesi beklenir, oysa bu işaretleyici ile konuşur edildiği bilgileri yorumlayarak düşüncesini öznel bir şekilde sunmaktadır.

(10) *Gubernator men çiyovniykter bul jöninde tındağıstı da kelmeytin körinedi.*
“Vali ve yetkililer dinlemek istemiyor gibi görünüyor.” (OBJK, 223)

(11) *Onıñ kemesinen tarağan adam balası ocı künge şeyin ömir sürüp kele jatqan körinedi.* “Onun gemisinden yayılan insanoğlu bu güne kadar ömür sürüyormuş gibi görünüyor. (AS, 147)

körinedi ile işaretli (10) numaralı önermede konuşur *vali ve yetkililerin dinlemek istemediğini* görsel olarak algılıyor ve bu bilgiden emin olmayarak, kendi yorumunu da ekleyip ifade ediyor. Önermenin kanıt kipliğini ifade etmemesinin sebebini konuşurun öznel yargısını dile getirmesiyle açıklayabiliriz. (11) numaralı önermede konuşurun görsel olarak algıladığı bir olay ya da durum yoktur. Burada Kazak Türkçesinde *-GAN* dolaylılık işaretleyicisi ve *kör-* “gör-” eyleminin birleşimi ile konuşurun tanık olmadığı bir olay karşısında yürüttüğü tahmin dile getirilmektedir.

3.2.6. -GAN şığar

-Ar geniş zaman eki ile çekimlenen *şıq-* fiili Kazak Türkçesinde olasılığı işaretleyen kiplik kodlayıcılarından biridir. Ergöneç Akbaba sıfat fiil eki *-GAN* ile birlikte kullanılan *şıq-* eyleminin önermelere *belki, herhalde* gibi ihtimal anlamı vereceğini belirtir (2008: 429). Kazak Türkçesinde en sık kullanılan iki olasılık işaretleyicisi *şığar* ve *bolar*’ın arasındaki temel fark belirttikleri farklı olasılık dereceleridir. Olasılık yüksek olmadığı *bolar* kullanılır. *Şığar* da yüksek olasılık için kullanılsa da kesinlik kadar kuvvetli değildir (Abish 2014: 140).

(12) *Qızınıñ senimi men baylamı äkesin xanımız aldına keltirwge mäjbur etken şığar.* “Kızının itimatı ve kararlılığı babasını hanımız huzuruna getirtmeye mecbur etmiş olabilir.” (QXA, 313)

(13) *Jüreyik onda, kütken adamımız da kelip qalğan şığar.* “Oraya gidelim, bekleyen adamımız da gelmiş olabilir.” (AS, 143)

(12) ve (13) numaralı önermelerde olasılığın farklı derecelerini hissetmekteyiz. Abish’in *şığar* ile kodlanan olasılığın kuvvetli hissedilme iddiası (12)’de karşımıza çıkmaktadır. Önermede *şığar* dışında *kızın itimatı ve kararlılığının* vurgulanması olasılık kuvvetini de arttırmıştır. (13) numaralı önermede ise nispeten zayıf dereceli olasılık söz konusudur.

3.2.7. -(U)w mümkün

Arapça kökenli bir sözcük olan *mümkün* “belli bir işin olup olmama ihtimali” (QÄTS 11, 389) anlamına gelmektedir. Ajarbekova’ya göre *fiil kökü + mastar eki + mümkün* yapısı öznenin cümledeki eylemin gerçekleşme imkanının olup olmadığı düşüncesini bildirmemekte, aksine, o imkanın gerçekliğe dönüşmesi konusundaki yorumu bildirmektedir (2011: 26).

(14) *Onñ kelwine deyin qaşsama künder ötwi mümkin.* “O gelene kadar sayısız günler geçebilir.” (DGP, 247)

(15) *Al osı jaramız jazılmay turıp-aq, şapqınşılıqqa qayta uşırawımız mümkin.* “Bu yaramız iyileşmeden, istilaya tekrar uğrayabiliriz.” (QXA, 135)

(16) *Olardıñ qateleswi de mümkin.* “Onların hata yapması da mümkün.” (AS, 238)

Önermelerin gerçek/doğru olma ihtimallerinin her zaman aynı derecede olmadığını daha önce belirtmiştik. Bir cümlede olasılık, kiplik işaretleyicilerin yükledikleri anlama göre zayıf veya kuvvetli olabilmektedir. Seçkin (2016: 225) olasılık durumunun hafif olduğu önermelerde olayın gerçekleşme ve gerçekleşmeme olasılığının aynı olduğunu, belirtir. Kuvvetli olasılıkta ise konuşur her hangi bir dayanaktan çıkarım yapar veya tahminde bulunur. (14) ve (16) numaralı önermelerde zayıf olasılık, (15) numaralı önermede ise kuvvetli olasılık söz konusudur. (15)’te daha önce yaşanmış bir durumdan dolayı veya karşı tarafın (düşmanın) nasıl davranacağı iyi bilinir ve konuşur, daha önceden edinmiş olduğu tecrübelerine dayanarak *İstilaya tekrar uğrayabiliriz* şeklinde çıkarım yapmaktadır. (14)’teki sayısız günün geçmesi ve geçmemesi; (16)’da hata yapma ve yapmama ihtimalleri eşittir. Her iki durum da, her iki olası dünya da gerçekleşebilir.

3.2.8. -(U)w iqtimal

Arapça kökenli *ihtimal* sözcüğü *Güncel Türkçe Sözlüğü’nde*² “bir şeyin olabilmesi durumu, olabilirlik, olasılık; belki, ola ki” şeklinde açıklanmıştır. Korkmaz *ihtimal* kiplik işaretleyicisini *durum bildiren tarz zarflarının* bir alt dalı olan *olasılık, duraklama, şüphe ve şaşırma bildiren zarflar* olarak değerlendirmiştir (2009: 509). Sözcük Türkiye Türkçesinde *ihtimal* biçimiyle; alıntı kelimelerdeki /h/ sesi Kazak Türkçesinde /q/ ya dönüştüğü için burada da *iqtimal* biçimiyle yaşamaktadır. -w mastar eki ve iyelik ekleriyle kullanılan *iqtimal* analitik yapısı Kazak Türkçesinde olasılık bildirmektedir. *iqtimal* ile işaretli cümlelerde konuşur edindiği bilgilerden çıkarım yaparak eylemin gerçekleşme veya gerçekleşmeme olasılığını göz önünde bulundurur.

(17) *İs nasırğa şapsa, tayaq jep qalwımız iqtimal.* “İş sarpa sararsa, dayak yiyebiliriz.” (AS, 173)

(18) *Qoqan xanınñ ornıqtı jağdayına qarap, qazaqpen urıspawı iqtimal dep şamaladı.* “Hokand hanının ağırbaşlı durumuna bakıp, Kazaklarla savaşmaması *ihhtimal* diye tahmin etti.” (QXA, 364)

(17) numaralı önerme koşul cümlesi olduğu için, koşula bağlı olarak eylemin gerçekleşip gerçekleşmeme olasılığı eşittir. Bu cümlelerin bağlamını *İşler sarpa sararsa dayak yiyebiliriz, ancak her şey yolunda giderse dayak yemeyiz, dayak yeme olasılığımız ortadan kalkar* şeklinde düşünebiliriz ve bu önermenin zayıf olasılık belirttiğini söyleyebiliriz. (18) numaralı cümlede konuşur “hanın ağırbaşlı durumunu” gözlemleyerek çıkarım yapmaktadır. Belli bir dayanak sonucu akıl yürütülerek yapılan bu yargı kuvvetli olasılığı yansıtmaktadır.

2 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=İHTİMAL, 12.03.2018.

3.2.9. -(U)w kädik

kädik Kazak Türkçesinde “şüphe, kuşku” kavramının karşılığıdır (KTTTS, 220). *fiil kökü + mastar eki + iyelik eki + kädik* yapısı gelecekte eylemin gerçekleşme imkanı hususunda ihtimal ve belirsizlik bildirmektedir (Ajarbekova 2011: 26). Şüphe kavramı bir şeyin doğruluğuyla ilgili olarak tereddüt içinde olmak, kesin karar verememektir (Cevizci 1999: 532). Şüphe durumunda zihin bir öneriyi benimsemekte ya da yadsımakta kararsız kalır (Timuçin 2004: 338) ve sonucunda belirsizlik hakim olur.

(19) *Eñ alğaş bop qay jerde metall tabıldı? Kimder birinşi bolıp metall balqıttı, öñdedi? Muqabasında köne Palmira şaharınıñ qırandısı bederlengen älgı «DÜ-NİEJÜZİ TARİXİ» ne dep edi özi? Grek jeri, älde Mesopatamiya? Osı ekewiniñ bi-rewi bolwı kädik.* “Madenler ilk olarak nerede bulundu? Madenleri ilk kimler eritti, işledi? Kapağı eski Palmira şehrinin yıkıntısıyla süslenen «Dünya Tarihi» ne diyor? Antik Yunan’da mı, yoksa Mezopotamya’da mı? İkisinden biri **olabilir**.”³

(20) *Qazaqtıñ sanı 30-40 millionğa jetse de, tildiñ mäselesi şeşilmeytin tüyinge aynalwı kädik.* “Kazakların sayısı 30-40 milyona ulaştığında, dil meselesi çözülemeyecek bir düğüm haline gelebilir.”⁴

(19) numaralı önerme madenlerin hangi uygarlık tarafından, ne zaman keşfedildiğini sorgular. Antik çağ hakkında yeterli bilgi bulunmamasından dolayı konuşur Antik Yunan veya Mezopotamya arasından seçim yapamaz. Bu uygarlıkların yaşama şekillerine, kültür ve ticari hayatlarına vs. bakarak her ikisinin de olma ihtimali üzerinde durur. (20) numaralı önerme Kazakların sosyal hayatları içinde bir sorun haline gelmiş ana dili meselesidir. Konuşur Kazakların nüfusunun artarak 40 milyona ulaşması sonucunda bu meselenin çözülemeyecek duruma gelmesi konusunda fikir yürütür. Konuşurun inancı daha baskındır, diğer önermeye göre tereddüt nispeten vurgulanmamıştır. Bu nedenle (20) numaralı önermenin olasılık değeri daha kuvvetlidir.

3.3. Sözlüksel İşaretleyiciler

3.3.1. Kiplik Kelimeler

3.3.1.1. mümkün

mümkün sözcüğü *mastar + iyelik ekli* kullanımının yanı sıra cümlede yalın bir şekilde kullanılarak da olasılık anlamı vermektedir. Kazak Türkçesinde *mastar eki + iyelik eki + mümkün* analitik yapısı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. *mümkün* sözcüğünün cümledeki yeri, yapısı gereği sonda yer alan analitik yapıdan farklıdır. İşaretleyici tek başına kullanıldığı durumlarda çoğunlukla cümlenin başında olmak üzere, cümlenin sonunda ve arasöz mahiyetinde cümlenin ortasında da yer alabilmektedir.

(21) *Mümkün, onıñ jalğız bolwı birsıpıra waqıtqa sozılar.* “Onun yalnız kalması oldukça uzun bir zaman **sürebilir**.” (OBJK, 65)

(22) *Bilem, mümkün külersiñ, dedi suretşi.* “Biliyorum, **belki** de güleceksin, dedi ressam.” (DGP, 7)

3 <https://e-history.kz/kz/publications/view/4811>, 3.08.2019

4 https://alashainasy.kz/til_tas_jarady/kazaktyin-sanyi-30-40-millionga-jetse-de-tldn-maseles-sheshlmeyntuyinge-105151/, 3.08.2019

(21) ve (22) numaralı önermelerde olasılık kipliği tahmin çağrışımı üzerinden işaretlenmiştir. Bu önermelerde konuşur eylemin gerçekleşmesine dair önel bakış açısına sunarak olasılığı kodlanmaktadır.

3.3.1.2. bälki, bälkim

Korkmaz, *belki* kiplik işaretleyicisini *olasılık, duraklama, şüphe ve şaşırma bildiren zarflar* olarak değerlendirmiştir (Korkmaz 2009: 509). Konuşurun tereddütte olduğunun sinyallerini veren bu işaretleyici Kazak Türkçesinde *bälki, bälkim* şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Yalın halde bulunan sözcük cümlelerin başı, sonu veya ortasında kullanılmaktadır.

(25) *Aqılñızdı aytıp körñiz, bälki, sizdiñ söziñizdi tñdar.* “Tavsiye verin, **belki** sizin sözünüzü dinler.” (Mamanov 2014: 262)

(26) *Bälkim, bul beyitter bizdiñ дәwirimizdiñ IX-X ğasırlarında, qazaqtardıñ arasında xristiandıqtıñ nestorion türiniñ az waqt taraw kezinde salınğan şıǵar.* “**Belki** bu beyitler 9.-10. yüzyıllarda Kazaklar arasındaki Hristiyanlığın Nestorion türünün kısa bir döneminde oluşmuştur.” (Sayrambayev 2014: 490)

(24), (25) ve (26) numaralı önermelerde ihtimal derecesi eşit olan ifadelerdir. (26) numaralı önermede daha açık görülebileceği gibi, konuşurun önermenin gerçekliğine dair bilgisi zayıftır ve bu yüzden önel bakış açısını dile getirerek bir yorumda bulunmuştur.

3.3.1.3. şaması, nāti, näyāti, añǵarı, jüdä

şaması, nāti, näyāti, añǵarı, jüdä işaretleyicileri Kazak Türkçesinde “galiba, herhalde” anlamına gelen olasılık işaretleyicileridir.

(27) *Şaması saǵat kündiz on bir jarım edi.* “**Galiba** saat öğlen on bir buçuktu.” (AS, 42)

(28) *Nāti sportpen aynalıspaǵan awıl balası bolmaǵan şıǵar, bolmawı da kerek.* “Sporla ilgilenmeyen köy çocuğu yoktur **herhalde**, olmaması da gerekir.”⁵

(29) *Näyāti bes minwt işinde köp närse aytıldı.* “Beş dakika için çok şey söylenmiş **olabilir**.”⁶

(30) *Añǵarı osı jumısqa sizdi ornalaştırǵısı keledi.* “**Galiba**, o işe sizi yerleştirmek istiyor.”⁷

(31) *Sonda aldınǵı küñgi jıyrma tutqınıñ eñ soñǵısı bular kelmesten bir saǵat burın ölimin, osı jerden tapqan-aw, jüdä.* “O sırada geçen günkü yirmi tutuklunun en sonuncusu bunlar gelmeden bir saat önce ölümü o yerden bulmuş, herhalde.” (SS, 132)

(27), (28), (29), (30) ve (31) numaralı önermeler belirsizlik ifade eden ihtimal cümleleridir. Kazak Türkçesinde olasılık göstereni olan bu sözcüklerin kullanımı sık değildir.

5 <http://mazhab.kz/kk/maqalalar/gibratnama/moinyna-jauapkershilikti-alu-ulken-kisilik-4139/>, 28.03.2018

6 <http://akikat.kazgazeta.kz/?p=8315>, 28.03.2018

7 <https://kazakh.academic.ru/1112/%D0%B0%D2%A3%D2%93%D0%B0%D1%80%D1%8B>, 19.10.2018

3.3.2. Kiplik Edatlar

Kazak Türkçesindeki olasılığı işaretleyen kiplik edatlar olarak da adlandırılan “gibi” anlamındaki benzerlik edatlarıdır. Türkiye Türkçesinde bulunan *gibi* edatı Gencan’a göre “öyle sanılır ki, sanki...” anlamlı kuşku ya da olabilirlik bildirip, eylemin tam olmayan ama tam olmaya yakın bir durumda yapıldığını veya o eylemin yapılıp görüldüğünü ifade etmektedir (1979: 439). Bu tür edatlar kiplik kullanımında bir nesnenin başka bir nesneye benzetilmesine aracılık etmekten ziyade, konuşurun bir olayı başka bir duruma veya olaya benzeterek yorumlaması şeklinde açıklanabilir. Konuşur benzetme yoluyla tahminde bulunur. Konuşurun tahminini verdiği için “galiba, herhalde” sözcükleriyle tercümesi yapılır. Kazak Türkçesindeki *ülpeti, ülpetti, zayıru, siyaqtı, türizi, türizdi, sirü, sekildi, sıqıldı, sıñaylı, ispetti, räwişti, sindi, taquletti* edatları olasılık bildiren edatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

(32) *Älpeti, ešteñege qarar emes.* “Hiçbir şeye bakmayacak **gibi**./ **Herhalde** hiçbir şeye bakacak değil.” (Biray 2009: 345)

(33) *Zayıru atuna qarap ärkimniñ deñgeyin, kim ekendigin jaza baspay tanwğa boladı.* “**Galiba**, adına bakarak herkesin seviyesini, kim olduğunu ıskalamadan bilebilirdi.”⁸

(34) *Ol tipti Äbilpeyiz xandı da, Buxara qalasın da, onıñ xalqın da esinen şığarıp jibergen siyaqtı.* “O hatta Ebulfeyz hanı da, Buhara şehrini de, oranın halkını da aklımdan çıkarmışa **benziyor**.” (QXA, 19)

(35) *Türizi Qazaqtıñ qariya sözinde jii ayıtılın «24 bawlı el» degen tirkes sol bir şalğay kez kezeñnen kele jatqan ürdis bolwı äbden mümkin.* “**Herhalde**, Kazakların kelime hazinesinde sık kullanılan “24 bahçeli memleket” ifadesi, çok eski bir dönemden gelen adet olabilir.”⁹

(36) *Jası ulğayğan aqköñil, bilimdar qariyanıñ janarına jas irkilgen türizdi.* “Yaşı ilerlemiş iyi huylu, bilgili ihtiyarın gözüne yaş durmuş **gibi**.” (QXA, 342)

(37) *Sirü, bul adam iytitiñ qojası bolar.* “**Galiba** bu adam köpeğin sahibi.” (OBJK, 396)

(38) *Bıraq köñil-kıyı jaqsı sekildi.* “Fakat keyfi iyi **görünüyor gibi**.” (AS, 201)

(39) *Men onı körgen sıqıldı edim.* “Ben onu daha önce görmüş **gibi**yim.” (KTTTS, 501)

(40) *AQŞ-tağı saylaw: Trampqa qiyın bolatın sıñaylı.* “ABD’deki seçim: Trump için zor olacak **gibi**.”¹⁰

(41) *Türlerine qarağanda, olar tım arzanğa da satıla beretin sindi.* “Türlerine bakıldığında, onlar çok ucuza satılacak **gibi** duruyor.” (DGP, 82)

(42) *Aqın jüregi süzgi ispetti. Köz aynasınan janiña ne tüsti, qaniña ne sindi, sol twadı.* “Akinın yüregi sözğü gibidir. Gördüklerinden gönlüne ne düşerse, içine ne sinerse o olur.”¹¹

(43) *Eger istegeniñ jamandıq bolsa, jaqsılıq tawıp alw da bolsa kerek, tiken ornına biyday şıpağan räwişti.* “Eğer yaptığın kötülükse, iyiliği bulup almalı, diken yerinde buğday çıkmamış **gibi**.”¹²

(44) *Düniye kündes qatın taquletti.* “Dünya kuma olan bir kadın **gibi**.”¹³

8 http://kazdramteatr.kz/index.php/c_main/theatricals_view/id_theatricals/176, 28.03.2018

9 <http://perevod.nur.kz/kk-ru/t-44362>, 28.03.2018

10 <http://kazgazeta.kz/?p=75853>, 28.11.2019.

11 <https://baq.kz/kk/news/adebiet/zhanat-zhankashuli-akin-zhuregi-suzgi-ispetti-82283>, 11.04.2018

12 <https://zhasqazaq.wordpress.com/2007/04/30/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%82/>, 11.04.2018

13 <http://www.anck.kz/Publicis/14-10.htm>, 11.04.2018.

3.3.2.1. aw deymın

E. Äbilqayev *deymın* sözcüğünün gelecek zaman eki almış fiil ve *aw, ğoy, ma, me* edatları ile birleştiğinde *düşün-* fiilinin anlamına sahip olduğunu ve konuşurun önerme hakkındaki tahminini veya şüphesini bildirdiğini açıklamaktadır (Ajarbekova 2011: 27'den). *düşün-* fiilinin kullanımında konuşur emin olmadığı ancak doğru olduğuna inandığı öznel bakış açısını dile getirir. O halde *deymın* işaretleyicisi *aw, ğoy, ma, me* enklitik edatlarından sonra ve *şığar, bolar* sözcükleriyle kullanıldığında tahmin kipliğini, daha üst anlam olarak da olasılık kipliğini ifade etmektedir.

(46) *Oğan jetkizbeydi-aw deymın.* “Ona ulaşamayacağını **düşünüyorum.**” (ArAr, 60)

(48) *Onıñ atı - Djim Balizet.*

-Djim Balizet! - dep ayqaylap jiberdi Ripston, esine endi tüsirgendey. - Bilem, bilem, biz onı Rawzar dep atap ketkenbiz. Sondıqtan onı birden eske tüsire almadım. Ol Kaw-Kros maında turadı. Al äkesi, sirä, jük taswşı-aw deymın.

“-Onun adı Jim Balizet.

-Jim Balizet- diye haykırdı Ripston aklına yeni gelmiş gibi. -Biliyorum, biliyorum. Biz onu Rawzar olarak adlandırdık. Bu nedenle birden hatırlayamadım. Kaw-Kros civarında yaşıyor. Babası da **sanırım** hamal.” (ÖB, 58)

Kazak Türkçesinde *deymın* ile birlikte en sık kullanılan *aw* enklitik edatıdır. Zhang Dingjing'e göre *aw deymın* işaretleyicisi konuşurun varsayımını yoğunlaştırır ve “söyleyebilirim ki, sanırım” anlamlarını karşılar (2003, 2004, Abish 2014: 95'ten). (46) numaralı önermede yalnızca *aw deymın* tercih edilse de, (48) numaralı önermelerde *sirä* kullanılarak olasılık pekiştirilmiştir.

3.4. Morfo-Sentaktik-Semantik İşaretleyiciler

3.4.1. bolsa gerek

Türk dilinde *ol-/bol-* kopula fiilinin çekimlenmesiyle oluşan farklı anlam alanlarını kodlayan işaretleyiciler bulunmaktadır. Üstelik bu işaretleyicilerin Türk lehçelerinde farklı semantik alanlara işaret ettiği de gözlemlenmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinde fiilin 3. teklik şahıs geniş zaman çekimi *olur* izni, olumsuz çekimi *olmaz* imkansızlığı ifade etmektedir. Kazak Türkçesinde fiilin 3. teklik şahıs geniş/gelecek zaman çekimi *bolar* ise olasılığı belirtmektedir. *bolsa gerek* işaretleyicisinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “olsa gerek”tir. Bu analitik yapı ile işaretli ifadelerde konuşur cümledeki yargıya ilişkin tahminde bulunur.

(50) *Jolımbet on eki jasta, Esengeldi bes jasta, Sultangeldi emşekte **bolsa gerek.***
“Jolımbet on iki yaşında, Esengeldi beş yaşında, Sultangeldi emiyor **olsa gerek.**” (QXA, 154)

(51) *-Sabaq? Siz konservatoriyada oqımayısız ba?*

*-Joj, ä...inyazda oqımın ğoy men, dedi Samal. “inyazı” şet tilder institwtı **bolsa gerek.***

“-Ders? Siz konservatuarda okumuyor musunuz?

-Hayır. İnyazda okuyorum ben, dedi Samal. “İnyaz” yabancı diller enstitüsü **olmalı.**” (AS, 82)

(52) *Onıñ soñınan saqalı bwrıl tartqan orta jastağı birew jāne tolıq deneli āyel kirdi, şaması, aldınğınñ jubayı bolsa kerek. Āyel kişkene qız balanı qolınan jetelep keledi.* “Onun arkasından sakalı kırılmış orta yaşlı biri ve dolgun vücutlu bir kadın girdi. Önündeki eşi **olmalı**. Kadın küçük kız çocuğunu elinden tutup, peşinden sürüklüyor.” (TSBK, 34)

Kazak Türkçesi metinlerinde *bolsa kerek* oldukça yaygın kullanılan bir yapıdır. Konuşurun herhangi bir delile dayanmaksızın ürettiği (50), (51) ve (52) numaralı önermelerde tahmin pragmatik çağrışımın ön plana çıktığını görüyoruz. Rentzsch *bolsa kerek* işaretleyicisinin, konuşurun belli bir kanaatinin yüksek derecesini göstermesine rağmen, hata olasılığı barındırdığını ileri sürmektedir. Bu nedenle bu yapının konuşurun aşırı haklı olmadığı durumlarda da kullanıldığını savunmaktadır (2015: 251-252). (52)’de olasılık anlamı veren *şaması* kiplik işaretleyicisi de kullanılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada; ilk olarak kiplik kategorisinin, gerçek olması gerekmeyen durumlar hakkında, metin üreticisinin bir şeyler söylemesini sağladığı tespit edildi ve ortaya kondu. Palmer (2001: 4), her hangi bir dilde kiplik kategorisini dilbilgisel açıdan 2 şekilde ele almıştır: 1)Kiplik sistemi ile; 2)Kip ile. Ancak Palmer’ın tespitine göre, çoğu dilde bu yollardan sadece biri ortaya çıkmakta veya biri diğerine göre daha belirgin görülmekte idi. Kazak Türkçesinin ise biçimbirimsel, sözlüksel ve sözdizimsel işaretleyicilere sahip olmasından dolayı “karma bir kiplik sistemine” sahip olduğu bu çalışma ile tespit edildi.

Bu çalışmada Kazak Türkçesinde olasılık kipliği işaretleyicileri morfolojik, morfo-sentaktik, sözlüksel ve morfo-sentaktik-semantic olmak üzere 4 grupta listelendi ve örneklerle ele alındı. Buna göre, *-Ar* biçimbiriminin Kazak Türkçesinde “olasılığı” işaretleyen “tek morfolojik işaretleyici” olduğu tespit edildi. Bu biçimbirim, Kazak gramer kitaplarında gelecek zamanın tahmin bildiren ekler kategorisinde değerlendirilmiş ve konuşurun bir eylemi tamamlama olasılığını bildirdiği ileri sürülmüştür. Kazak Türkçesinde “olasılık” pek çok morfo-sentaktik işaretleyici ile kodlanmaktadır. Bunlar arasında *-A al-* yapısının; “olasılık”, “izin” ve “yetenek” işaretleyicisi olarak birden fazla işleve sahip olduğu ortaya kondu. Bu yapının bağlamı bilinmeyen ve anlaşılamayan tümceler için anlam bulanıklığına sebep olduğu da tespit edildi. Bu yapının Türkiye Türkçesinde yapı ve anlam bakımından karşılığı *-A bil-* yapısıdır. Kazak Türkçesinde yeterliliği işaretleyen aslı kiplik olan *-A al-* dışında, bir sıfat fiil eki ile *bolar*; *şğar* gibi dilbilgiselleşmiş eylemlerin ve mastar eki ile *mümkün*, *ıqtimal*, *kädik* gibi kiplik kelimelerin birleşmesiyle oluşmuş morfo-sentaktik işaretleyicilerin de yaygın olarak kullanıldığı ortaya kondu.

Sözlüksel işaretleyici bakımından da zengin olan Kazak Türkçesinde olasılığı işaretleyen kiplik kelimelerin ve kiplik edatların sayı bakımından bir hayli fazla olduğu da tespit edildi. Bunların arasında; *älpeti*, *älpetti*, *zayırı*, *siyaqtı*, *tärizi*, *tärizdi*, *sirä*, *sekildi*, *sıqıldı*, *sñaylı*, *ispetti*, *räwişti*, *sındı*, *taqıletti* benzetme edatları sıkça kullanılan olasılık kipliği işaretleyicileridir.

Son olarak “olasılığın” önemli göstergelerinden olan *bolsa kerek* yapısı tümcenin anlamını *ol-* eyleminin yardımıyla “gereklilik” alanından çıkararak “tahmin-olasılık”

alanına genişlettiği de tespit edildi. Farklı yapıların birleşmesiyle farklı bir semantik değer taşıyan *bolsa kerek* yapısının, konuşurun “tahminini” muhataba aktarmasına yardımcı olarak “olasılık kipliğini” kodladığı da ortaya kondu.

Kısaltmalar

ArAr	: Aristardıñ Armanı
AS	: Asıl Söz
DGP	: Doriyan Greydiñ Portreti
KTTTS	: Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü
QÄTS	: Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi
QXA	: Qazaq Xanı Abılay
OBJK	: On Bes Jasar Kapiytan
ÖB	: Ögey Bala
S	: Suxbat
SS	: Siynoniynder Sözdigi
TSBK	: Tom Soyerdıñ Basınan Keşkenderi

Kaynakça

- ABISH, A. (2014). *Modality in Kazakh as Spoken in China*, Uppsala: Uppsala University.
- AJARBEKOVA, E.N. (2011). “Belgisizdik Männiñ Modal’ Sözder Arqlı Berilüwi”. *Seriyya Flogiyya*. 2 (62), s. 22-27.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- VAN DER AUWERA, J., PLUNGIAN, V. (1998). “Modality’s Semantic Map”. *Linguistics Typology*. S 2, s. 79-124.
- AYMATOV, Ş. (2011). *Borandı Beket-Qus Joli*. (Rusça’dan Çev. Ş. Murtaza, Q. Nurmaxanov), Astana: Awdarma.
- BİRAY, N. (2009). “Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü Mü?)”. *Turkish Studies*. 4/3, s. 338-361.
- BIYZAQOV, S. (2007). *Siynoniynder Sözdigi*, Almatı: Arıs.
- BOYE, K. (2012). *Epistemic Meaning, A Crosslinguistic and Functional-Cognitive Study*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- BYBEE, J. vd. (1994). *The Evolution of Grammar*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- BYBEE, J., FLEISCHMAN, S. (1995). *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- CEVİZCİ, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma.
- CHUNG, S., TIBERLAKE, A. (1985). “Tense, Aspect and Mood”. *Typology and Syntactic Description* (s.202-258), Cambridge: Cambridge University Press.
- COATES, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- DECLERCK, R. (2011). “The Definition of Modality”. *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality* (s. 21-44), Amsterdam - Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.
- DIETRICH, R. (1992). *Modalität im Deutschen*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

- ERGÖNENÇ AKBABA, D. (2008). "Kazak Türkçesinde Şıq- Yardımcı Fiilin Birleşik Fiillerde Kullanılışı". *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (s. 424-432), Ankara: Akçağ Yayınları.
- FRAWLEY, W. (1992). *Linguistic Semantics*, London: Lawrence Erlbaum Ass. Pub.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK.
- GIVÓN, T. (1994). "Irrealis and The Subjunctive". *Studies in Language*. 18 (2), s. 265-337.
- GRIYNVUD, C. (2011). *Ögey Bala*. (Rusça'dan Kazakça'ya Çev. R. Äduwov), Astana: Awdarma Baspası.
- HAZAR, M. (2005). *Joldasbay Turlıbayev Rayımbek Batır (Dil İncelemesi, Sözlük; Harf Çevrimi, Türkiye Türkçesine Aktarımı 1. Cilt)*. Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ISQAQOV, A. (1974). *Qazirgi Qazaq Tili Morfologiya*, Almatı: Ana Tili.
- JUBANOV, Q. (2010). *Qazaq Tili Jönindegi Zertewler*, Almatı: Atamura.
- KERİMOĞLU, C. (2018). *Kiplik ve Kip*, Ankara: Pegem Akademi.
- KIEFER, F. (1987). "On Defining Modality". *Folia Linguistica*. 21, s. 67-94.
- KIEFER, F. (1997). "Presidential Adress Modality and Pragmatics". *Folia Linguistica*. XXXI/3-4, s. 241-253.
- KRATZER, A. (1981). "The Notional Category of Modality". *Worlds, and Contexts: New Approaches in Word Semantics* (s. 38-74), Berlin: de Gruyter
- KOÇ, K., vd. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK.
- QAÑBAQOV, D. (2015). *Qazaq Xanı Abılay -Tarixiy Roman*, Astana: Foliyant.
- Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi* (2011), Almatı: Qazaqstan Respublikası Mädeniyet Miyniystrligi Til Komiyeti, 11. Cilt.
- Qazaq Grammatikası-Fonetika, Sözjasam, Morfologiya, Sintaksis* (2002), Astana: Qazaqstan Respublikası Bilim Jäne Gılım Ministrliği A. Baturınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.
- QUWANTAYULI, N. (2015). *Asıl Söz -Roman, Äñgimeler, Awdarmalar, Ölender*, Almatı: Sözdik-Slovar.
- LYONS, J. (1977). *Semantics 2*, USA: Cambridge University Press.
- MAMANOV, I. (2014). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*, Almatı: Abzal-Ay.
- MULDAGALİYYEVA, A. A., OKUŞEVA, G. T. (2015). "Об особенностях перевода английских модальных глаголов can, could на казахский и русский языки". *KAZNU Bulletin. Philology Series*. 3 (155), s. 276-281.
- NARROG, H. (2009). *Modality in Japanese: The Layered Structure Of The Clause and Hierarchies of Functional Categories*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- NORDSTRÖM, J. (2010). *Modality and Subordinators*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- NUYTS, J. (2001). *Epistemic Modality Language And Conceptualization*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- PALMER, F. R. (1986). *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality* (Second Edition), Cambridge: Cambridge University Press.
- PAPAFRAGOU, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*, Amsterdam: Elsevier Publishing Company.
- PORTNER, P. (2009). *Modality*, Oxford: Oxford University Press.
- RENTZSCH, J. (2013). "Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası". *Bilig*. S. 67, s. 129-168.

- RENTZSCH, J. (2015). *Modality in the Turkic Language*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- RUBIN, V. L. (2010). “Epistemic Modality: From uncertainty to Certainty in the Context of Information Seeking as Interactions With Texts”. *Information Processing and Management*. 46, s. 533-540.
- SAYRAMBAYEV, T. (2014). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*, Almatı: Abzal-Ay.
- SEÇKİN, P. (2016). Olasılık Kipliğinin Eski Anadolu Türkçesindeki Görünümü. *Gazi Türkiyat*. 19: 223-238.
- SULEYMENOVA, E. vd. (1996). *Suxbat: Qazaq Tili- Kazaxskiy Yazık*, Almatı: İYD Jibek Joli.
- SWEETSER, E. (1990). *Modality: From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TÄWKEY, S. (2013). *Aristardıñ Armanı-Derekti Roman*, Almatı: Dünüyejüzi Qazaqtarınıñ Qawımdastıǵınıñ <Atajurt> Baspa Ortalıǵı.
- TİMUÇİN, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut.
- TURSINOVA, G. T., RISKELDİYYEVA, G. D. (2012). *Qazaq Tili (Qasıqtıqtan Bilim Berüw Institutınıñ Sırttay Oqıtın Studentteri Üşin)*, Almatı: QazUTU.
- TWEN, M. (2011). *Tom Soyerdıñ Basınan Keşkenderi*. (Rusça’dan Kazakça’ya Çev. F. Oñǵarsınova), Astana: Awdarma Baspası.
- VERN, J. (2011). *On Bes Jasar Kapiytan*. (Rusça’dan Kazakça’ya Çev. S. Eşçanov), Astana: Awdarma Baspası.
- VON FİNTEL, K. (2006). “Modality and Language”. *Encyclopedia of Philosophy*. URL <http://mit.edu/fintel/fintel-2006-modality.pdf>.
- VON WRIGHT, G. (1951). *An Essay in Modal Logic*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- WAYLD, O. (2011). *Doriyan Greydiñ Portreti*. (İngilizce’den Kazakça’ya Çev. G. Tüsipova), Astana: Awdama Baspası.
- WÄRNSBY, A. (2006). *(De)Coding Modality The Case of Must, May, Måste and Kan*, Sweden: Lund Studies in English.
- YAMAN, H., AKKAYA, D. (2012). “Dil Biliminin Kelime Öğretimine Açılan Kapısı: Bağlam Türleri”. *Turkish Studies*. 7 (3), s. 2599-2610.

İnternet Kaynakları

- <https://www.azattyq.org/a/28317214.html> (Erişim Tarihi 28.03.2018)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=İHTİMAL (Erişim Tarihi 12.03.2018)
- <https://e-history.kz/kz/publications/view/4811> (Erişim Tarihi 3.08.2019)
- https://alashainasy.kz/til_tas_jarady/kazaktyin-sanyi-30-40-millionga-jetse-de-tldn-maseles-sheshlmeytn-tuyngе-105151/ (Erişim Tarihi 3.08.2019)
- <http://mazhab.kz/kk/maqalalar/gibratnama/moinyna-jauapkershilikti-alu-ulken-kisilik-4139/> (Erişim Tarihi 28.03.2018)
- <http://akikat.kazgazeta.kz/?p=8315> (Erişim Tarihi 28.03.2018)
- <https://kazakh.academic.ru/1112/%D0%B0%D2%A3%D2%93%D0%B0%D1%80%D1%8B> (Erişim Tarihi 19.10.2018)
- http://kazdramteatr.kz/index.php/c_main/theatricals_view/id_theatricals/176 (Erişim Tarihi 28.03.2018)
- <http://perevod.nur.kz/kk-ru/t-44362> (Erişim Tarihi 28.03.2018)
- <http://kazgazeta.kz/?p=75853> (Erişim Tarihi 28.11.2019)

<https://baq.kz/kk/news/adebiet/zhanat-zhankashuli-akin-zhuregi-suzgi-ispetti-82283> (Erişim Tarihi 11.04.2018)

<https://zhasqazaq.wordpress.com/2007/04/30/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%82/> (Erişim Tarihi 11.04.2018)

<http://www.anck.kz/Publicis/14-10.htm> (Erişim Tarihi 11.04.2018)